SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 14

1933

UPPSALA 1933

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

UPPSALA 1933
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
3337

DEN HELIGA FAMILJEN I REVELATION OCH LITURGI.

ETT BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM BIRGITTINSK TANKEVÄRLD OCH BIRGITTINSKT INFLYTANDE.

AV

TONI SCHMID.

Som vidua sancta, en helig änka, upptogs Birgitta från Sverige år 1391 bland antalet av officiellt erkända helgon. Hon kallas även electa, den utvalda, och sponsa Christi, Kristi brud. Som sådan möter hon i sina uppenbarelser, där Kristus talar till henne som brudgum till sin brud.

I egenskap av Jesu brud träder Birgitta i ett särdeles nära förhållande till en bestämd grupp av helgon. Det är de, vilka enligt evangelium, apokryf och legend varit Jesu nära anförvanter under hans liv på jorden: först och främst Maria och hennes make Josef — den Heliga Familjen i trängre bemärkelse — så även andra, närmast Marias föräldrar Anna och Joakim.

Maria blir på så sätt för Birgitta Modern i eminent mening. Hon tilltalar henne som sin dotter, som sonens brud, som svärdotter.[1] Hemmet i Nazaret skildras ingående.[2] Marias hela liv blir föremål för betraktelser, lovhymner och uppmaningar, från hennes conceptio till graven i Josafats dal och upptagningen i himlen. Joakims och Annas äktenskap och förtjänster värdesättas likaledes flera gånger i revelationerna.[3]

---

[1] Mater loquitur: Filia scriptum est. *Revel.* l. 3 cap. 20 m. fl. — Nurus i l. 6 cap. 88.

[2] *Revel.* l. 7 cap. 25.

[3] Hela *Sermo Angelicus* är en lovhymn till Maria. Se dessutom särskilt l. 1 cap. 29; l. 7 cap. 25, 29, 51; l. 6 cap. 12, 49, 55, 61 och 62; l. 1 cap. 9, 8, 46, 51; l. 6 cap. 57; l. 5 rev. XIII; l. 8 cap. 26. För Anna och Joakim se särskilt *Sermo Angelicus* X; l. 6 cap. 55; l. 6 cap. 104 och 49; l. 1 cap. 9.

Vad bygger Birgitta på?

Man har ofta behandlat hennes liv, hennes tid och miljö. Man har bedömt hennes verk från olika synpunkter. Man har också undersökt sambandet mellan några av hennes uppenbarelser med politiskt innehåll och andra källor — jag åsyftar här främst den sammanställning med Libellus de Magno Erici som gjorts av Ingvar Andersson. Slutligen har Cornell gjort ett försök att återföra en av Birgittas uppenbarelser — den 17:de i 8:de boken — på en bestämd källa, nämligen på Dietrich av Apoldas Vita sancti Dominici.[1]

Källspörsmålet på ett mindre område, här den Heliga Familjen, kräver en större, vidare bakgrund. Man fäster sig lätt för mycket vid detaljer, man förrycker lätt linjerna, om icke hänsyn tages till revelationerna i deras helhet. Några allmänna synpunkter på dessa må därför framläggas. Det är genomgående och påfallande drag. Som senare skall visas, äro de av vikt för det här undersökta specialområdet. Jag skall tills vidare kalla dem ledmotiv.

Ett sådant är den lokala inspirationen. Man skulle kunna säga: den omedelbara miljöns inflytande. Det är vid vallfärden i Bari, den helige Nikolaus visar sig, och i Skara domkyrka bli Brynolfs förtjänster uppenbarade för henne. I Josafats dal får hon veta att Maria legat begraven där i femton dagar. I Frankrike lovar Dionysius, landets skyddshelgon, hälsan åt hennes insjuknade make. —

Denna lokala inspiration framträder tydligt, om man tänker på, vilka heliga personer Birgitta under hänryckningstillståndet överhuvud taget kommit i beröring med. Man har då främst den Heliga Familjen. Vidare Kristi närmaste omgivning, hans familia i vidare bemärkelse. Det är apostlarna och andra personer, som omtalas i evangelierna, främst Maria och Martha, även Lazarus. Utöver dem är antalet helgon ganska begränsat. En del äro hemlandets. Som dess främste nämnas Erik och Sigfrid. Hit får även den norske Olav räknas. De möta i samband med svenska förhållanden, bland annat i en skarp uppmaning till Magnus Eriksson.[2]

---

[1] CORNELL, *En birgittinsk revelation och dess litterära förebilder* i: *Samlaren 1918,* sid. 191 ff.

[2] *Revel. extravag.* XXVII; revel. l. 6 cap. 10. — BOTVID nämnes utanför detta samband i direkt förbindelse med Birgitta själv, åt vilken bland andra han utverkar nådegåvan att höra, se och förnimma andliga ting, audire et videre spiritualia et sentire. *Revel. extravag.* 72.

En annan del utgöres av de helgon vilka äro nära knutna till den plats där Birgitta har visionen eller mottager uppenbarelsen i fråga. Exempel ha givits ovan. De leda till Bari, till Frankrike och till olika platser i Italien. Det kan framhävas, att den heliga Agnes, som uppträder i revelationerna[1], hört och ännu hör till Roms populäraste helgon.

Birgittas vallfärder till och uppenbarelser om reliker äro även från annan synpunkt icke utan intresse. Hon vallfärdar på särskild uppmaning till Bari, till Assisi, till det Heliga Landet. En relik, och en mycket dyrbar sådan eftersom det var en jungfru Marias hårlänk, får hon särskild bekräftelse för att den verkligen är äkta. I Sverige har hon på den tid då hon ännu vistades vid hovet fått reliker till skänks. De ha legat bortglömda en tid, varpå en röst talade om för henne vad som borde göras med dem. Kan detta tyda på en utveckling, på en gradvis uppskattning av reliker? Har hon efter en relativ likgiltighet fått intresse för sådana, tvekat och övertygats, för att slutligen till och med upptäcka sådana som ingen visste om att de funnos?[2] — Även denna utveckling från en i början tämligen labil hållning, genom en period av tvivel och kamp, till en slutlig absolut, positiv inställning är kännetecknande för Birgittas revelationer. Den är ett särmärke av hennes psyke överhuvud taget.

Den lokala inspirationen var ett av ledmotiven och det har bland annat fört oss till Assisi, där Franciskus talat till henne. Just i Franciskus möter emellertid även det andra ledmotivet i uppenbarelserna. Det är kanhända det huvudsakliga: verket, ordensstiftelsen med Vadstena som utgångspunkt, vinea nova, Herrens nya vingård.

Detta motiv måste ses mot bakgrunden av Birgittas personliga öde och utveckling.

Både före och efter sin makes död har hon stått i förbindelse med kloster. Denna förbindelse inskränkte sig icke till ett speciellt ordenssamfund. Vid Alvastra har hon tidvis bott och från Alvastra kom den ene av hennes biktfäder, subprior Petrus. I Riseberga var hennes dotter Ingegerd. En annan, Cecilia, var bestämd för Skänninge. Själv blev hon franciskanertertiar. Benediktinermunkar har hon sett i Farfa.

---

[1] *Revel. extravag.* 63; l. 4 cap. 17 och 124.
[2] *Revel. extravag.* 59; för relikerna av THOMAS AP. i Ortona se l. 7 cap. 4.

Bristen skapar. Birgitta har sökt det idealiska ordenssamfundet men hon har icke funnit det. Man hör ännu harmen i den röst hon i hänryckningstillstånd lyssnar till, när den jämför ordensstiftarna med deras senare ordensbröder. Dominikus prisas och hans regel är gudaingiven. Men dominikanerna i Birgittas tid förtjäna ej längre sin plats under Marias mantel. Benedikt av Nursia lovordas som ett föredöme för lydnad och andra dygder. Men benediktinerabboten i Farfa blir ställd inför ett ultimatum som i skärpa lämnar föga övrigt att önska. Och endast en del av munkarna i Alvastra skola bli saliga. — Relativt bäst blir omdömet om den orden, vilken Birgitta själv tillhört såsom tertiar: om minoriterna. Ej heller dessa fylla dock måttet.[1]

Idealsamfundet fanns icke. Därför skulle det skapas. Den skulle grundläggas efter den bästa förebild, en allvarligt religiös människa på 1300-talet kunde tänka sig: den Heliga Familjen och Jesu närmaste omgivning på jorden. Det blev Frälsarens orden och den skulle rätta sig efter Frälsarens regel. Förebilden är påtaglig. Regelns bestämmelser ha — i en något friare och vagare form — sin motsvarighet i den Heliga Familjens dagliga liv i Nazaret. Enkelheten, fattigdomen, en mycket måttfull askes, de bestämda tiderna för arbete och bön, resterna av måltiden som de fattiga skola ha — allt går parallellt.[2]

Vi kunna nu upprepa frågan som ställts förut: vad bygger Birgitta på?

I.

Man har påvisat en överensstämmelse mellan en revelation och Dietrich av Apoldas Vita sancti Dominici. Detta lån har på sätt och vis klandrats. Man har krävt att det som utger sig vara en uppenbarelse innehåller något nytt.[3]

Man läser uppenbarelserna och man frågar: vad vilja de ge? Vilja de verkligen ge något nytt, nya läror, nya sanningar, nya livsregler? Det synes icke vara så. Man får ett annat intryck. Birgitta har satt sig in i aktuella frågor, där meningarna voro

---

[1] *Revel.* l. 3 cap. 20 och 21; l. 4 cav. 127 Add; l. 3 cap. 17 och 18; revel. extravag. 105; l. 7 cap. 103; revel. extravag. 90; l. 7 cap. 20 och 7.

[2] *Regula OSS*; dessutom särskilt l. 6 cap. 58.

[3] CORNELL l. c.

delade. Hon har sökt komma till klarhet om vilkendera var riktig. Hon har vänt sig till den högsta auktoritet, vilken hon under extasen ansåg sig stå i kontakt med. Några exempel.

Marias conceptio (passiv) var en omstridd fråga. De olika teorierna hävdade antingen att hon avlats utan synd (conceptio immaculata) eller att hon helgats i moderlivet (sanctificatio in utero) eller att hon efter födelsen befriats från arvsynden (t. ex. vid ängelns budskap) eller slutligen att detta icke alls skett. — Det var icke gott att ge en originell lösning på problemet. Möjligheterna voro tämligen uttömda. Omstridd som själva conceptio var även den festdag, man på vissa håll — även i Birgittas hemland — infört för att fira denna händelse. Det gällde huruvida det var rätt att fira den eller icke — mot den hade ju till exempel Bernhard av Clairvaux uttalat sig.

Vi äga Birgittas uppenbarelser i en bearbetad, tillrättalagd form. Å ena sidan spelar biktfädernas senare korrigerande andel visserligen icke så stor roll. Revelationerna äro ju i varje fall framsprungna ur en krets, förberedda i en miljö, vilken de tillhörde. Men å andra sidan måste en viss utjämning förutsättas. I fråga om Conceptio Marie torde man dock ännu kunna spåra en utveckling.

Conceptio Marie möter flera gånger i revelationerna. Med Guds medgivande ha Guds vänner icke varit säkra i denna fråga, heter det på ett ställe.[1] Ett annat kan uppfattas mot conceptio immaculata.[2] Ett visst samband med den allmänna synden förråder ännu utläggningen av Maria såsom vas mundum et non mundum. Och trots allt, även om redan festdagen på sätt och vis förordas, är icke heller Sermo angelicus' ordalydelse bindande. På ett enda ställa uttalas klart och tydligt absolut syndfrihet och conceptio immaculata.[3]

---

[1] ... sic. placuit Deo ... quod amici sui pie dubitarent de Conceptione mea ... *Revel.* l. 6 cap. 55.

[2] [Joakim och Anna] convenerunt carne, non ex concupiscentia aliqua voluptatis; sed contra voluntatem suam ex divina dilectione, et sic ... caro mea compaginata est. Facto autem corpore meo, Deus a divinitate sua animam creatam immisit corpore, et mox anima cum corpore sanctificata est, ... *Revel.* l. 1 cap. 9.

[3] Primo loco fuit vas mundum et non mundum ... sed non mundum fuit, quia de radice Adae processit licet sine peccato concepta. *Revel.* l. 5 rev. 13 och Expos.

Vere ... credendum est, quod materiam illam statim, quando in Annae utero concepta, et collecta fuit, de qua Maria formari debebat, ipse Deus plus diligebat,

Det verkar, som om Birgitta genomgått en utveckling, innan hon bekänt franciskanernas lära om Marias syndfrihet och förordat dagen såsom värdig att firas. Resultatet var i sin helhet intet nytt. Det var en befrielse från oklarheten. Vi återkomma till Conceptio Marie längre fram. Redan här må hänvisas till att regeln icke upptager Conceptio bland de stora Mariafesterna, före vilka ordensmedlemmarna skola fasta — den nämner endast Purificatio, Annuntiatio, Assumptio och Nativitas.[1]

Icke helt klarlagd var även frågan om Marias upptagning i himlen. Att hennes själ vistades där, hyste man visserligen inga som helst tvivel om. Men var fanns kroppen? Hade även den blivit upptagen i himlen? Och hur var det då med den tradition som lät Marias grav vara i dalen Josafat? — Redan århundraden före Birgitta hade man sökt förena dessa båda lösningar av problemet. Bland andra hade Elisabeth von Schönau mottagit en uppenbarelse, enligt vilken Maria blivit begraven i Josafats dal, men legat i graven blott fyrtio dagar. En annan, den mest spridda uppfattningen låter kroppen vila i jorden blott tre dagar, i analogi till Kristi egen död och uppståndelse. Birgitta mottager en av sina revelationer om Assumptio betecknande nog på sin pilgrimsresa, i Josafatsdalen. Den är som så många andra framsprungen ur ett praktiskt behov. Är det rätt att vörda denna plats? Enligt Birgittas uppenbarelser har Marias kropp upptagits i himlen femton dagar efter döden. Femton dagar har den legat i Josafats dal. — Resultatet ger i sin helhet ingen ny lösning. Det avgör vilken som är rätt. Tidsutrymmet av just femton dagar motiveras icke närmare.[2]

Vid Conceptio och Assumptio har det varit fråga om händelser i Marias respektive i hennes föräldrars liv. Osäkerheten gällde de speciella händelserna, icke personerna. Man tvivlade icke på

---

quam omnia humana corpora ... *Sermo ang.* X. ... bene esset conveniens et dignum, quod dies illa ob omnibus in magna reverentia haberetur. *Sermo ang.* X.

Mater Dei loquitur ... Et Ideo veritas est, quod ego concepta fui sine peccato originali, et non in peccato, ... *Revel.* l. 6 cap. 49.

[1] *Regula OSS*, cap. 9.

[2] För Assumptio jfr *Revel.* l. 6 cap. 61 och 62; l. 1 cap. 9; dessutom l. 1 cap. 8, 46 och 51; l. 6 cap. 12; l. 7 cap. 25, 29; *Sermo angelicus* 20 och 21. Se dessutom nedan sid. 13 om den speciellt birgittinska Assumptiofesten. Stället »quindecim diebus iacuit» hör till dem som angrepos på konciliet i Basel men försvarades av Johannes de Turrecremata; se MANSI, *Consil.* t. 30, sp. 698 ff. Man har redan t. ex. i upplagan 1628 hållit ett avskrivarfel för möjligt. Ett sådant är mycket antagligt: ꝓl kan lätt uppfattas som ꝓv.

att t. ex. Joakim och Anna voro Marias föräldrar. När Torquemada försvarar det i Basel angripna påståendet »Nullum fuit honestius matrimonium quam Joachim et Annae», kan han hänvisa till Libellus såsom till en tydligen allmänt erkänd auktoritet.[1] — En annan medlem av den heliga familjen var däremot ännu icke erkänd och vördad på samma sätt: Josef. Det fanns till och med en viss folklig tendens att uppfatta honom som en löjlig figur. Här gäller svårigheten personen som sådan.

Birgitta uppfattar hans ställning med största allvar. Ingen skymt av löjlighet faller på honom. Hans vittnesbörd är nog för att bevisa Marias virginitet. Han lyder ängelns bud och flyr icke, och han tjänar Maria och hennes barn. Det är framför allt i sjätte bokens femtionionde kapitel, Birgitta skildrar honom såsom Marias förebildlige tjänare och make — en förebild för det liv, den av henne grundade familia bör föra i vinea nova i Vadstena under abbedissan. Det hela innebar ingen ny princip. Josef som sponsus Marie och som nutritor Domini var icke ens främmande för liturgien. Men det var en konkret och intim skildring, ett urval av de drag som just kunde efterhärmas i en klosterstiftelse för en dubbelorden. För detaljer om Josef är intresset icke så stort. Så förbigås hans grav i Josafats dal, där även den visades. Den hade ingen praktisk-liturgisk betydelse.

Samtliga tre exempel förete genomgående drag: de bygga på evangelierna och på gängse och erkänt apokryfiskt och legendariskt material. En praktisk synpunkt gör sig gällande: vad är rätt? hur bör det firas? hur bör det eftersträvas? — Det ligger icke inom ramen för denna uppsats att närmare gå in på Frälsarens Regel. Ordensregeln är icke ny. Den har knappast någonsin velat vara det. Dess styrka ligger icke i dess originalitet. Den ligger i dess genomförbarhet. Den uppvisar i hög grad den egenskap som i visionerna tillägges Maria och den Heliga Familjen i Nazaret: discretio. Man har kallat Birgitta en eklektiker och det har hon onekligen — för övrigt alldeles medvetet och öppet — varit. Men det är en konstnär som valt och som av de olika dragen skapat ett konstverk. Hennes visioner utgöra icke någon kompilation av ställen ur olika verk, fastän man känner igen åtskilliga motiv. Marias mantel, hostiemirakel, skärselden — det är gamla motiv, kända från breviariernas lektier och från de mest brukliga legend-

[1] MANSI, *Concil.* t. 30, col. 781—2.

samlingarna. De hade ingått i det allmänna medvetandet. Man använde dem i predikan. De framställdes på bildverk. Men hos Birgitta ha de ej sällan fått en personlig färg och hon har subjektivt upplevat dem åter.[1] Samma sak kan mutatis mutandis sägas om regeln. Praktisk åskådning har lärt henne, vad munkarna i Farfa gjort av Benedikts, enligt henne av Gud inspirerade regel. Hon erkänner icke dispensens obetingade giltighet. För sin organisations och för egen del rättar hon sig efter det fullkomligt-förebildliga. Det må vara osagt, vilket som var det primära: revelationerna om regeln eller om hemmet i Nazaret, hennes egen präst i hennes hus eller Franciskus' ord om prästen hon ständigt hade hos sig i visionen. Det är både sinne och talang för organisation och dess värde, man möter.

II.

Den Heliga Familjen i Nazaret hade fått sin efterbildning i vinea nova i Vadstena. Det är blott naturligt, när birgittinerna omfatta sin förebild med en kärlek som tar sig uttryck även i liturgien. Birgittas uppfattning om den Heliga Familjen har emellertid spritts även utanför klostren. Den har synbarligen icke ens inskränkt sig till Norden. Detta är så mycket mera intressant, som det är betecknande för revelationernas spridning i sin helhet, det må vara sådana med teologiskt-legendariskt eller med politiskt innehåll. I det följande skall den liturgiska påverkan beläggas med några exempel.

Som man vet, omfattade den birgittinska kretsen även liturgiska skalder. Birgittas släkting, ärkebiskop Birger Gregersson i Uppsala, var en av dem, Nils Hermansson, biskop i Linköping en annan. Andra kunna icke med bestämdhet namngivas. Både ärkebiskop Birger och biskop Nils skrevo ett Birgittaofficium. Birger författade dessutom ett berömt officium för Botvid; helgonet förekommer i Birgittas revelationer[2], men någon likhet mellan dessa och officiet kan icke anmärkas. Biskop Nicolaus är även upphovsman till ett officium för Ansgar och till ett för Anna, Marias moder. Ansgar saknas i revelationerna. Dock är det icke utan betydelse

[1] Se till exempel det hostiemirakel, som angripes i Basel och försvaras av Turrecremata: Lammet med människoansiktet och den krönta Jungfrun.

[2] *Revel. extravag.* 72.

att denne missionär just då väckt större och förnyad uppmärksamhet. Ett påtagligt beroende finnes icke förr än i Nicolaus' Annaofficium.

I Sermo angelicus liknas Gud Fader vid en örn, som spejar utöver skapelsen och upptäcker ett träd, ett fastrotat träd, där han kan bygga det bo, i vilket han vill vila. Trädet är Anna. Boet är Maria. Bilden återgår i hymnen »Arbor est alte glorie»:

Sermo ang. X	Off. de s. Anna. Ad noct:
... Aquila ... unam arborem tam firmiter radicatam eminus respiceret, ... et hanc arborem ... intuens, nidum in quo quiescere vellet in ea construeret ...	Arbor est alte glorie florens Anne fecunditas... In huius culmen arboris Deus nidum reposuit, Anne venter dum corporis Marie fructu floruit. Maria, nidus arboris, clausit nido vigineo...

Detta är icke enda påverkan. Nicolaus upptager även den tes som bekämpats på konciliet i Basel: Annas äktenskap var den förnämsta bland dödliga:

Sermo ang. X	In primo nocturno:
... nullum simili Joachim et Annæ coniugium ...	Anne matrimonium vera castitate pre cunctis mortalium precessit beate.

Men vi finna till yttermera visso även citat ur revelationerna. Från flera synpunkter intressant i detta hänseende är det tryckta Linköpingsbreviariet (1493). Det innehåller icke mindre än tre Annafester: $^{26}/_{7}$, $^{16}/_{9}$ och $^{9}/_{12}$. Då båda förstnämnda hänvisa till festen i december (huvudfest). Men lektierna infra oktavam nativitatis Marie ($^{9}/_{9}$—$^{16}/_{9}$) skildra Joakims och Annas försmådda offer och tyda utan tvivel på en tidigare Annafest, av vilken endast oktavkommemorationen ($^{16}/_{9}$) blivit kvar. Lektierna för Annadagen i juli, $^{26}/_{7}$, röja genom vändningar ur Birgittas uppenbarelser sitt ursprung och innehålla ett uttryckligt citat med början i »Filius meus coniugium ...».[1] Med stor sannolikhet står emellertid detta citat och dessa lektier överhuvud taget här icke på sin ursprungliga plats. I breviariet från Strängnäs (1495) synes detta däremot vara

[1] *Revel.* lib. 1 cap. 9.

fallet. Där återfinnes också en Annafest i september. Det är Annas egentliga festdag i Strängnäs. I detta stift firas icke $^{26}/_{7}$ och man har icke behövt fördela lektierna på tre fester. Även i Strängnäs finns samma citat.

Den $^{9}/_{9}$ är en Annadag som visserligen i Norden eljest är okänd, men som är en gammal Annadag i orienten. Och denna orientaliska festdag synes också kunna återföras på den birgittinska kretsen.

Vi ha sett ovan, att Birgittas syner ofta framkallats av omgivningen. Hon har varit mottaglig för det hon såg i sin omedelbara närhet. Birgitta har varit i det Heliga Landet. Hon har uppsökt de heliga platserna, tills en röst från den andra världen uppmanade henne att återvända. Detta skedde på jungfru Marie födelsedag den 8 september. Dagen därpå var Annadagen, för henne avskedsdagen från den plats, hon befann sig, början till återresan. Festen var ett av de sista minnen, pilgrimerna togo med sig. Det synes ha givit upphov till en fest och till ett officium för den, som endast bevarats i Strängnäs, men möjligen även där icke i sin helhet.

När man börjat dyrka Marias make Josef i Sverige, är icke utrett. Man firade hans dag $^{15}/_{1}$ i Västerås och $^{19}/_{3}$ i de övriga stiften med ett eget officium. Detta synes i hög grad vara påverkat av revelationernas uppfattning om Josef. Redan hans benämning »custos» i antifonerna super magnificat samt i hymnen »Scriptores» påminner om ängelns uppmaning i sjätte bokens 59:de kapitel: ... esto pudicitie eius custos et testis. Samma uppenbarelse sätter sin prägel på hymnen »Ioseph fert mentem». Josefs sinnesstämning och änglaförkunnelsen skildras till innehållet identiskt. Anmärkningsvärt är också, att Josef i officiet liksom genomgående hos Birgitta uppträder som en gammal man, senex. Josefsofficiet från Sverige är endast bevarat från 1400- och 1500-talen — en tid, då Jean Gerson verkade och verkat för sin motsatta åsikt. Hon hade verkat för den med så stor framgång, att till och med det nordiska resp. det svenska officiet påverkats av det. I Riga har man omsorgsfullt ersatt varje senex med ett annat ord.[1] — Tydligt påverkad är vidare Josefs ställning till det stora undret. Josef tror intet ont, men han känner sig ovärdig och vill fly. Emellertid följer han ängelns bud och tar Maria till sig. Sjätte

[1] J. Seitz, l. c. Anh.

bokens femtionionde och sjunde bokens tjugofemte kapitel ha här förelegat eller dock föresvävat den liturgiske skalden.

Revel. l. 7 cap. 25	Respons. till lectio 3
Joseph ... expavit vehementer ... reputabat se indignum tali servire Matri ...	Ioseph admirans stupuit, quis sponsam impregnavit, sed virgo rem exposuit et sponso revelavit, qui fidem quidem prebuit, sed fugam cogitavit.

Revel. l. 6 cap. 59	Vers. till föreg.
Joseph ... cum intellexisset me impregnatam, admirans, et indignum se reputans cohabitare mihi, anxiebatur.	Sicut Petrus pertinuit dicens: recede Domine, sic se indignum censuit Ioseph stare cum virgine.

Samma revelationer förhärliga Maria som familjens domina, Josef som hennes trogne tjänare. Även detta har satt spår, dels i 6:te lektiens text, dels i responsoriet till 2:dra lektien.

Rev. l. 6 cap. 59	lect. 6
... Joseph servivit mihi quasi Dominae suae ...	Accepit autem eam non carnaliter cognoscendo, sed cohabitando et ministrando.

lib. 7 cap. 25	Resp. till l. 2
... qui ea intentione desponsavit me, ut serviret mihi, habendo me pro Domina sua, non pro uxore.	Accepit Ioseph virginem nullam habens libidinem ...

I förstnämnda kapitlet gives även en skildring av Josef i det dagliga livet. Man återfinner tankegången i 3:dje nokturnens antifoner:

Revel. l. 6 cap. 59	In tertio noct. ant.
... numquam audiebatur in ore eius verbum scurrile, numquam murmurosum, numquam iracundum ...	Sanctus senex cum virgine tam castus habitavit, quod numquam suo famine verbum turpe ructavit.

Birgittas uppfattning har icke varit den enda källa, ur vilken officiet öst. Men den har bidragit till utformningen av Josefsgestalten i Nordens liturgi och spritts även utanför Skandina-

vien.[1] Det är ej omöjligt att Birgitta närmast givit impulsen till Josefsfesten i Sverige.[2]

Som Seitz visat, har det nordiska Josefsofficiet med sina birgittinska synpunkter förelegat Trithemius. Möjligen har man även i Spanien anknutit till den birgittinska traditionen, icke till officiet, utan direkt till uppenbarelserna. Det formfulländade spansk-dominikanska officiet innehåller bland annat:

Ad vesperas:
Conditor mundi pius et redemptor
Coniugem matri statuit pudicum,
Eius ut custos foret atque testis
Virginitatis.
— — —
Ad matutinum:
Senex et felix pater ac nutritor
Regni æterni.[3]

Det avviker från Gersons tes om den unge mannen Joseph och »custos atque testis virginitatis» är en vändning ur revelationerna.[4]

Så påtagligt som hittills är revelationernas påverkan icke i andra officier. Man måste också tänka på att möjligen — och sannolikt — mera funnits än vi äga kännedom om, att senare tider utslätat och utelämnat en del av det som en gång brukats då Birgittas inflytande var starkast.

Ännu talas i Västeråsbreviariet i lektierna infra octavam visitationis Mariæ om Birgitta, och även 3:dje nokturnens antifon

Congratulemur virgini,
que parit sine pena,
pax nunciatur homini,
refulget lux amena ...

[1] Det svenska *Josefsofficiet* möter i de tryckta och i ett flertal av de handskriftligt bevarade breviarierna. Det är delvis tryckt hos J. SEITZ, *Die Verehrung des hl. Joseph.* 1908, Anh., och i *Analecta hymnica.* Jfr dessutom D. C. A., *Dévéloppement hist. du culte de S. Joseph* i: *Revue Bénédictine* 14 (1897).

[2] Påfallande är festens datum 15/1 som har påvisats även i birgittinerkloster, dock icke i *Vadstena* som firar Joseph 19/3. Även i *Västerås* är festen icke känd från förbirgittinsk tid. Revelationernas påtagliga inflytande på officiet är givetvis icke avgörande för själva festens proveniens. Officiet röjer även andra påverkningar. För klarläggandet av Västeråsliturgien vore en undersökning av augustinerklostren och augustinerliturgien i Norden synnerligen önskvärd. Det är emellertid påfallande att Birgitta själv i Västerås sekulära liturgi har högsta festgraden (eljest endast i Linköping) och att Västerås möjligen även eljest rönt särskild påverkan från Vadstena under sina birgittinska biskopar. Se nedan.

[3] Efter SEITZ, l. c. sid. 371.

[4] *Revel* l. 5, interrog. XII, resp. 2: (Respondit Judex) ... sufficiebat testimonium Joseph, qui custos, et testis virginitatis extitit, cuius pudicitia ...

ansluta sig väl till hennes skildring av Jesu födelse. — Birgitta själv nämner som ovan påpekats icke Visitatio bland Mariafesterna. Hon nämner icke heller Conceptio, fastän dagens firande förordas i Sermo angelicus. Denna passus har i Basel angripits av dominikanen Nicolaus Trevet. Torquemada har begagnat detta ställe för att kort och sammanträngt försvara Marias conceptio immaculata, sådan den framställes hos Birgitta. Försvaret synes icke innebära det extrema, segrande immaculata-begreppet. Detta förekommer ej heller i de svenska breviarie- och mässofficierna, fastän festen införts ganska tidigt och utbreddes allmänt.[1]

Däremot har det tidsutrymme av 15 dagar som Maria skall ha vilat i Josafats dal, givit upphov till en egen fest, dock ej i Sverige.[2]

Revelationernas inflytande på de svenska officierna om den Heliga Familjen utgöra naturligtvis blott en del av det, som de utövat på hela den svenska kulten, på kulten av inhemska helgon och av andra länders helgon vilka omtalas hos Birgitta. Om detta skall här icke talas. Om allt detta gäller att troligen mycket som funnits gått förlorat. Revelationernas påverkan synes — att döma efter vissa tecken — ha varit starkast under tiden efter kanonisationen och före konciliet i Basel. Förklarligt nog kan mycket, som uppstått under första entusiasmen för det nya helgonet, ha borttagits och sjunkit i glömska efter det skarpa motståndet i Basel.

Spåren av det som en gång funnits äro icke alldeles utslätade.

Som ovan framhållits har det tryckta Linköpingsbreviariet endast en kommemoration för Annadagen i september (16). Slår man upp ett av de i handskrift bevarade Linköpingsbreviarierna, C 84 i Uppsala universitetsbibliotek, så möter man lektier som uttryckligt

---

[1] Egendomligt nog upptager TORQUEMADAS försvar icke de ställen, då Birgitta klart och tydligt uttalat sig för Conceptio immaculata. Har endast festdagen angripits, eller är det tänkbart att de andra ställen icke förelagts? — Den birgittinska påverkan på andra fester än de för den Heliga Familjen ligga icke inom ramen för denna uppsats. Endast en karakteristisk sådan må påpekas. I inledningen till *Vita s. Nicolai Lincopensis* jämföres biskop Nils med Saint Dénis och med Thomas Becket. Båda tillhöra det begränsade antal helgon som möta i revelationerna och båda framhävas där särskilt.

[2] HOLWECK, *Fasti Mariani.* — Jag har icke kunnat återfinna denna dubbeloktav i någon av de medeltida liturgiska böcker från de engelska birgittinerna, som jag haft tillfälle att genomgå i *British Museum* i London och i *Bodleian Library* i Oxford. Holweck citerar BALINGHEM och COLVENERIUS. Båda åberopa det birgittinska breviariet. — För uppgiften ur Colvenerius, som icke varit tillgängligt för mig, tackar jag P. H. DELEHAYE i Bruxelles.

äro bestämda för denna dag. Rubriken hänför dem till Annafesten post octavam nativitatis Mariæ. Det är i dessa lektier man finner det ovan citerade stället »Filius meus ...» Och icke enbart det Även en vision berättas som Birgitta haft, då hon mottagit en Anna-relik i Sankt Paulskyrkan i Rom. Även denna är hämtad ur revelationerna.[1] Detta styrker på samma gång, att denna orientaliska festdag för den heliga Anna verkligen härrör från Birgitta respektive från den birgittinska kretsen.

Ur denna krets ha väl också de sånger framgått, av vilka även nyligen brottstycken återfunnits och vilka innehålla hänvisningar till Birgitta eller stå i samklang med hennes framställning. De röra Maria och Anna:

— — —
Salve templum trinitatis,
que tocius sanctitatis
prebes . . . . . .
. . . dum pie salutasti,
dum byrgitte revelasti
secreta . . .
— — —[2]

Även i utomnordiskt medeltida material kan birgittinsk påverkan spåras. I Bodleian Library förvaras ett manuskript, skrivet i eller omkring York mellan 1405 och 1413.[3] Det innehåller Horae, avsedda för privatandakt. Det liturgiska området är dock tydligt. Både för partiet om Corpus Christi och om Maria ha revelationerna i stor utsträckning valts som text.[4] — Av andra texter vill jag särskilt nämna en handskrift från cistercienserklostret i Heilbronn, som nu förvaras i universitetsbiblioteket i Erlangen. En »visio beatae Brigittae de partu salvatoris Jesu Christi» har inskrivits.[5]

[1] *Revel.* lib. 6, cap. 104.
[2] Omsl. kring *Smål. 1583: 18. Räk. och knektereg. Kammararkivet* i Stockholm.
[3] Ms. *Lat. liturg.* f 2 (29741). På ryggen står *Missale Romanum.*
[4] MADANS katalog hänvisar endast till »*Liber Brigide*». — Handskriften innehåller även miniatyrer. Revelationernas inflytande på konsten har gjorts till föremål för flera undersökningar. Jfr t. ex. H. CORNELL, *The Iconography of the Nativity of Christ* i *Upps. universitets årsskrift* 1924 (64: 1). I fråga om vårt område finns ett belägg i *Strängnäs* domkyrka, vars breviarium ju även röjer stark birgittinsk påverkan. Jfr B. KLEINSCHMIDT, *Die hl. Anna,* samt där citerad litteratur. Ett par små inadvertenser må påpekas. Sid. 422 en förväxling mellan Brev. Nidrosiense 1519 och Lincopense 1493. Linköpingsbiskopen sid. 256 f. heter icke HERMANN, utan NICOLAUS HERMANNI (Nils Hermansson).
[5] *Katalog över handskr. i univ.-bibl. i Erlangen,* 1918, nr 178. Jfr dessutom nr 418 (från samma kloster).

I Birgittas produktion blandas ständigt det övernaturliga och det jordiska. Det ena framkallar det andra: en situation ger anledning till en uppenbarelse och i denna meddelas åtgärder och riktlinjer. För Birgitta fanns bara en värld med samma lagar. Det kan då icke förvåna att den Heliga Familjen i tro och praktik spelat en så stor roll för henne och hennes verk.